

ESTETIKA VA METAETIKANING BADIY USLUBLAR RIVOJLANISH DINAMIKASI

Sunnatov T.

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi
maqola taqrizchisi: Tog'ayev Sh. f.f.n., dotsent*

Tayanch so'zlar: estetika, etika, metaetika, badiy uslub, rivojlanish dinamikasi, globallashuv.

Ключевые слова: эстетика, этика, метаэтика, художественный стиль, динамика развития, глобализация.

Key words: aesthetics, ethics, metaethics, artistic style, dynamics of development, globalization.

Kirish. Metaetikaning mazmun-mohiyatini tushunish bugungi kundagi texnologik ta'lim oldidagi muhim vazifalardan biri sanaladi. Metafalsafa va axloq, metaetika - axloqiy hukmning tabiati, ko'lami va ma'nosini o'rganadigan fan. Bu odatda faylasuflar tomonidan o'rganiladigan axloqning uchta tarmog'idan biri bo'lib, qolganlari me'yoriy etika (qanday bo'lish va qanday harakat qilish kerakligi haqidagi savollar) va amaliy axloq (berilgan, odatda bahsli vaziyatlarda to'g'ri xatti-harakatlarning amaliy savollari).

Normativ etika "Nima qilishim kerak?" kabi savollarga, muayyan amaliyot va harakat tamoyillarini baholasa, metaetika "Yaxshilik nima?" kabi savollarga javob beradi. me'yoriy nazariyalar asosidagi taxminlarni tushunishga intilib, "Yaxshi nimadan yomonni qanday ajratish mumkin?" Yana bir farq shundaki, me'yoriy axloq birinchi darajali yoki mazmunli savollarni o'z ichiga oladi; metaetika ikkinchi darajali yoki rasmiy savollarni o'z ichiga oladi. [4; Metaethics - Wikipedia]

Nafosat talabi shaxs axloqiy nafosat tizimlari merosiga hamda aqliy – hissiy harakatlari har xil ko'rinishlar hosil qiladi asosan nafosat prinsplari to'plangan ko'rinishda ta'svirlangan sohaga qiziqishda ifodalanadi. Nafosat talabi shundaki shaxs ongli tarzda nafosat qadiryatlarining hamda tizimlarining hamma etaplarini aqlan-hissan birikkan harakatiga bo'lgan kamchiliklari

nafosat-estetik harakatning har xil ko'rinishlarda ayniqsa amaliy san'at sohalarida yuzaga chiqadi, bu talablarni bajarish turlari ma'lum mintaqaviy, milliy mintalitet, axloq hamda qadiryatlar ta'sirida rivojlanib kelmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Demak, u yoki bu jamiyat taraqqiyotining u yoki bu bosqichida uning shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy hayot omillarini aniqlash natijasida xarakter, estetik ehtiyojning kishilar hayotida tutgan o'rni to'g'risidagi masalani hal etish mumkin. Tahlil natijasi ularoq mavzuning dolzarbligi va ahamiyati tadbiiq qilinadi.

Ehtiyoj – inson talablari asosida paydo bo'ladigan tabiiy xususiyat; uning jonli mavjudot sifatida ongli hayot kechirishining muayyan shart-sharoitlarga tobeligini ifoda etuvchi ta'limot. Insonning faolligi boshqa mavjudotlardan ham mohiyatan, ham shaklan farqlanib, yuzaga kelgan ehtiyojlarning turli vaziyatlarda qondirilishida o'z ifodasini topadi. Mavjudotlar (hayvonlar) E.lari maqsadga muvofiq ravishda kechgani ularni qurshab olgan yashash muhitiga osonlik b-n moslashuvini ta'minlaydi. Lekin insonlarning faolligi manbai hisoblangan ehtiyojlar biologik shartlanganidan tashqari, moddiy va ma'naviy ma'no-mohiyat kasb etadi. Odamning ehtiyoji unga ta'lim va tarbiya berish jarayonida shakllanadi, ya'ni insoniyat tomonidan yaratilgan ijtimoiy tarbiya, ko'nikma, malaka, odat, ma'naviyat, qadiryatlar b-n yaqindan tanishish, ularni o'zlashtirish orqali amalga oshiriladi.

Inson boshqa mavjudotlardan farqli o'laroq, ijtimoiy-tarixiy taraqqiyot davrining xususiy ehtiyojlariga xizmat qiluvchi muayyan buyumni zaruratga binoan qayta o'zgartirishga, takomillashtirishga qodir ongli mavjudotdir. Shu sababdan, odamning o'z ehtiyojlarini qondirish jarayoni ijtimoiy-tarixiy taraqqiyot darajasi b-n o'lchanadigan faoliyat shakli va turini egallashning faol, muayyan maqsadga yo'naltirilgani, ma'lum rejaga asoslangan ijodiy ko'rinish sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Inson bir davrning o'zida ham individuallik, ham ijtimoiylikni aks ettirgani sababli uning ehtiyojlari shaxsiy va ijtimoiy xususiyatga ega. Odatda, kelib chiqish xususiyatlariga ko'ra ehtiyojlar tabiiy va madaniy turga ajratiladi. Tabiiy ehtiyojlar tarkibiga ovqatlanish, tashnalikni qondirish, jinsiy moyillik, uxlash, issiq va sovuqdan asrash, musaffo havoga intilish, tana a'zolariga dam berish kabilar kiradi. Madaniy ehtiyojlar obyektiga tabiiy ehtiyojlarni qondiruvchi uy-ro'zg'or buyumlari, mehnat faoliyati orqali boshqa kishilar bilan bog'lanish vositalari, madaniy aloqalar o'rnatish usullari, shaxslararo muomalaga kirishish uslublari, ijtimoiy turmush zaruratiga aylangan narsalar, o'qish va tajriba orttirish yo'llari kiradi. Psixologiya fanida ehtiyojlar o'z predmetining xususiyatiga ko'ra, moddiy va ma'naviy turlarga

ajratiladi, ularni keltirib chiqaruvchi mexanizmlar manbai turlicha ekani e'tirof etiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Nafosat ta'labiga be'rilgan izohlar quyidagicha: shaxsning o'ziga xos jamiyat ichida muayyan o'rnatilgan me'zonlarga, me'yor qoidalariga bo'lgan qiziqishda namayon bo'lib, inson tomonidan yaratilgan asarlar ham shu tizim ichda yaratiladi. Oddiy qilib aytganda, bu ehtiyoj insonning go'zal voqelik hodisalari bilan uchrashganda ijobiy his-tuyg'ularni boshdan kechirish istagidan kelib chiqadi, ular san'at asarlarini idrok qilish va ularni yaratish vaqtida to'liq namoyon bo'ladi.

"Estetik ehtiyoj" mavjudligining eng muhim sababi - bu shaxsning ma'naviy o'sishiga, shaxsiyatning makonini kengaytirishga bo'lgan genetik zaruratdir. Kundalik hayotda his-tuyg'ularga yorqin taassurot qoldirmaydigan yorqin ma'naviy tajribalarning yetishmasligi, uning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi.

Tajribaga bo'lgan ehtiyojni nafaqat san'at asarlari bilan muloqot qilish va ularni yaratish orqali, balki turli xil o'yinlarda - ko'ngilochar, o'quv, sportda qatnashish orqali ham qondirish mumkin.

Tahlil va natijalar. Hayotdagi ajablanish va oldindan aytib bo'lmaydigantasodif har doim juda ko'p his-tuyg'ularni keltirib chiqaradi. Kutilgan muvaffaqiyatlar va g'alabalar o'rniga mag'lubiyat va mag'lubiyatga erishish hayotda ham, o'yinlarda qatnashish yoki ularni tomosha qilish jarayonida ham insonga qodir bo'lgan his-tuyg'ularning butun gamutini uyg'otadi. Bu erda siz doimo qo'rquv va g'azab, umidsizlik va quvonch, umidsizlik va umidni topishingiz mumkin. Ushbu tajribalarsiz odam ruhsiz mexanizmga aylanadi va odatdagidek mavjud bo'lolmaydi. Ammo inson tabiatining ruhiga xos bo'lgan "chiroyli" tajribalarning ta'rifi faqat san'at bilan bog'liq bo'lganlarga to'liq taalluqli bo'lishi mumkin, chunki u faqat eng nozik ruhiy kechinmalar bilan bog'liq bo'lgan insoniy munosabatlar olami bilan bevosita shug'ullanadi. Estetik ehtiyojlar asosan ko'rish va eshitish orqali, tabiat go'zalligini, uning tabiiy shovqin va tovushlarini idrok etish orqali qondiriladi. Badiiy asarlarda – rang va chiziqalarda, shakl nisbati va nisbatlarida, tovushlar garmoniya va tembrlarida ifodalangan badiiy obrazni idrok etish va tajriba qilish orqali. San'at voqelikni tushunchalar, mulohazalar va mantiqiy xulosalar orqali bilish bilan bog'langan ilmiy bilimdan shu narsa bilan farq qiladi.

L.Tolstoyning asarlaridan birida “ San'at ” nima maqolasida bu ma'noni quyidagicha ochib beradi: - “Bir paytlar boshidan kechirgan tuyg'uni o'zida uyg'otish va uni o'zida uyg'otgan holda, harakatlar, chiziqalar, ranglar, tovushlar, so'zlar bilan ifodalangan tasvirlar, yetkazish. Bu tuyg'u boshqalar ham xuddi shunday tuyg'uni boshdan kechirgan tarzda - bu san'at faoliyatida

yuzaga kelishining omili ekanligi muhimdir. San'at - bu inson faoliyati bo'lib, u bir kishi ongli ravishda, ma'lum tashqi belgilar orqali o'zi boshdan kechirgan his-tuyg'ularini boshqalarga etkazishi, boshqa odamlar esa bu his-tuyg'ularni yuqtirishi va ularni boshdan kechirishidir"[1; 67-b.]

Insonlar amaliy hamda ruhiy – hissiy sohasi bo'lmish san'at sohasida ilmiy-badiiy yo'nalishni qadimdan rivojlanib idealogik jihatlari bilan hamohang tarzda badiiy prinsplari ijtimoiy tomonlama ajratilgan bo'lib o'sha faoliyat olib brogan mutafakkir - ijodkorlar ishlanmasini to'plagan hususiyat san'atshunoslik uyushmalari hamda – janrdir. Buni biz umumiylik ko'proq yoki uni keltirib chiqaradi san'at shakllarining kamroq barqaror va bir xil tizimili ekanligini anglaymiz.

Madaniy taraqqiyot jarayonida uslubiy umumiyliklar soni ortib bordi, shu bilan birga asarlar tuzilishi va umuman badiiy jarayonning murakkablashuvi, boshqa madaniy hodisalar bilan ham farqlari, ham umumiyliklari ortib bordi. Shunday qilib, uslub tipologik yaxlitlik, badiiy dunyoni tashkil etish tamoyili, asarning generativ dasturi, estetik zavq manbai sifatida namoyon bo'ladi.

Uslub eng yuqori darajadagi originallik va yaxlitlikka ega bo'lgan san'at sintezida bog'lovchi elementlardan biri bo'lib xizmat qiladi; bir xil uslubda san'at turlari va janrlari yaqin aloqada. Uslub nafaqat zamonaviy hayotni aks ettiradi, balki jahon san'atining tarixiy zanjirining buyuk bo'g'ini sifatida ham kiritilgan. Madaniyatning uslub doirasidagi rivojlanish jarayonida turli yo'nalishlar raqobati yuzaga keladi. Bu mavjud uslubdagi tub o'zgarishlarga va yangisining paydo bo'lishiga olib keladi.

Yo'nalish - dunyo va inson haqidagi g'oyalar tizimi, madaniyatning stilistik xususiyatlari. Aynan yo'nalish jahon badiiy taraqqiyoti ko'lami bo'yicha qiyosiy tarixiy umumlashmalarni amalga oshirish va turli xalqlar madaniyatida rivojlanish bosqichlarining yagona ketma-ketligini, kontseptual va uslubiy paradigmalarning o'zgarishi va kurashini aniqlash imkonini beradi. Uslubning o'zgarishi ma'lum bir madaniyatning ijtimoiy va mafkuraviy va semantik tizimidagi chuqur o'zgarishlar bilan belgilanadi. Bunday o'zgarishlar: nasroniylikning paydo bo'lishi (roman va gotika uslubi); islohot va absolyutizm jarayoni 30 (klassitsizm, barokko, romantizm); burjua ideallarini (realizm, naturalizm) tasdiqlash; modernizmning postmodernizmga aylanishi.

Davrning stilistik birligi me'morchilik va amaliy san'atda eng yorqin namoyon bo'ladi. Arxitektura va san'atdagi uslub odatda jamiyatning hukmron mafkurasi dunyoqarashi bilan sug'orilgan badiiy ifoda vositalari va usullarining umumiyligi deb ataladi. Har bir davrning uslubiga turli omillar ta'sir ko'rsatdi: g'oyaviy-estetik qarashlar, materiallar va qurilish texnikasi, ishlab chiqarishning

rivojlanish darajasi, kundalik ehtiyojlar va badiiy shakllar. Arxitektura kompozitsiyasining birligi ma'lum bir davr san'atiga xos xususiyatlarning uyg'unligi bilan yaratilgan uslub birligini nazarda tutadi. Uslub birinchi muhim hodisa sifatida qadimgi sivilizatsiyalarda (Misr, Bobil, Hindiston, Xitoy) hukmronlik qilgan diniy, estetik va mafkuraviy me'yorlarga muvofiq shakllangan. Turli tarixiy davrlarda uslub san'atning muayyan turlarida maxsus amalga oshirilib, u o'zining tipik xususiyatlarini u yoki bu darajada san'atdagi mazmun va shakl o'rtasidagi munosabatda namoyon etadi.

Xulosa va takliflar. Arxitektura ham butun madaniyatni aks ettiradi alohida xalqlar hayoti, uning yodgorliklari eng ko'zga tashlanadigan bosqichdir xalqlarning yashash davrlari to'g'risida tasavvur uyg'otadi. Arxitekturaga berilga ta'rif shundayki bu uslub san'atidir.

Badiiy funksiya: asarlar yig'indisini idealogik qarashlar bilan bog'liq holda nafasat turlari bilan bog'lash mumkin, g'oyaviy-estetik xususiyatlariga ko'ra birlashtirilishi mumkin. G'oyaviy-estetik xususiyatlar bo'yicha qiyosiy xarakteristikalar va umumlashmalarni amalga oshirishingiz mumkin jahon badiiy jarayonining darajasi hisoblanadi. Badiiy harakatlar o'ziga xos ko'rinishlarni birlashtiradi ularning badiiy tili yaqinida badiiy ijodda yuzaga chiqadi. Xuddi shu oqimga mansub rassomlar birgalikda qaror qilishadi. Oqim ko'pincha hodisa bilan birga keladi ijodkorlikni osonlashtiradigan tashkiliy tuzilmalar rassomlar asarlarida namoyon bo'ladi. [3; 1-4-b]

Ayrim nazariyotchilarning ta'kidlashicha, axloqning metafizik bayoni haqiqiy axloqiy nazariyalarni to'g'ri baholash va amaliy axloqiy qarorlar qabul qilish uchun zarur; boshqalar qarama-qarshi asoslardan kelib chiqadi va to'g'ri xatti-harakatlar to'g'risidagi axloqiy mulohazani o'rganish bizni axloqning tabiati to'g'risida haqiqiy ma'lumotga olib kelishini taklif qiladi. Bu esa estetik anglash va badiiy uslubni rivojiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. Л.Толстой "Что такое искусство" 67 ст
2. Akhatov, Lutfillo "The Spiritual Connection of Sufism and Tolerance in the Works of Jami." International Journal of Multidisciplinary Research and Publications 2 (2020): 1-4. Web. Apr. 2020
3. Akhatov, L. (2020). The spiritual connection of Sufism and Tolerance in the works of Jami. International Journal of Multidisciplinary Research and Publications, 1(2), 1-4
4. Metaethics - Wikipedia
5. A.Sher. Axloqshunoslik. Darslik. 2003.
6. A.Sher. Estetika. Darslik. Ikkinchi nashr. 2015.

РЕЗЮМЕ

Estetika va uning zamonaviy tendensiyadagi o'рни yoritib berildi. Bunda badiiy uslub va estetik nazariyalarning qiyosiy tahlili o'rganildi. Globallashuv davrida etika va estitikaning ahamiyati muhim hisoblanadi. Har bir yangi davr bilan san'atning stilistik rivojlanishi ortib borayotgan murakkablashuvga,

mahalliy, mintaqaviy maktablarning o'zaro ta'siriga va u bilan namoyon bo'ladigan badiiy an'analarga mos keladi. Bunda har bir uslub o'ziga xos milliy xususiyatlarga ega bo'lib, milliy uslub doirasida muallif shaxsi xususiyatlarini, asarning badiiy konsepsiyasining yaxlitligini, madaniyatning tarixiy an'alarini aks ettiruvchi alohida rassomlarning qo'lyozmasi mavjud bo'ladi.

РЕЗЮМЕ

Объяснялась эстетика и ее роль в современных тенденциях. Проведен сравнительный анализ художественного стиля и эстетических теорий. В эпоху глобализации важны этика и эстетика. С каждым новым периодом стилистическое развитие искусства соответствует возрастающей сложности, взаимодействию местных, региональных школ и проявляющихся при этом художественных традиций. При этом каждый стиль имеет свои национальные особенности, и в рамках национального стиля существует рукопись отдельных художников, отражающая особенности личности автора, целостность художественной концепции произведения, исторические традиции, культуры.

SUMMARY

Aesthetics and its role in modern trends were explained. A comparative analysis of artistic style and aesthetic theories was carried out. In the era of globalization, ethics and aesthetics are important. With each new period, the stylistic development of art corresponds to increasing complexity, the interaction of local, regional schools and the artistic traditions that emerge. Moreover, each style has its own national characteristics, and within the framework of the national style there is a manuscript of individual artists, reflecting the personality characteristics of the author, the integrity of the artistic concept of the work, and historical traditions, culture.